

HIRKA

(الخُرقة)

Sûfilerin ve tarikat mensuplarının
giydikleri özel elbise.

Sözlükte “delmek, yırtmak” anlamına gelen *hark* kökünden türeyen *hırka* kelimesi “kumaş parçası, yamalık; yamalı ve eski elbise” demektir. Yamamak anlamındaki *rak’a* kökünden türetilen *murakka’* da *hırka* anlamında kullanılır (*Kāmus Ter-cümesi*, III, 265-266, 828). İlk dönemlerde zâhid ve sûfilerin, tarikatların teşekkülünden sonra da tarikat mensuplarının zühd ve takvâ sembolü olarak giydikleri *hırka*nın şekli zamana, mekâna ve tarikatlara göre değişmiş ve pek çok çeşidi ortaya çıkmıştır.

I (VII) ve II. (VIII.) yüzyıllarda yaşamış olan bazı zâhidler yün ve çuhadan yapılan, “abâ” veya “sûf” denilen kalın ve kaba elbiseler giymeye başlamışlardır. Bu onların dünyaya önem vermedikleri, nefislerinin rahatını düşünmedikleri ve gösterişten kaçındıkları anlamına geliyordu. Giydikleri elbise yünden (sûf) yapıldığı için genellikle “sûfî” ve “tasavvuf” kelimelerinin bu kökten geldiği kabul edilir. Sûfilerin III. (IX.) yüzyılda *hırka* (murakka’) giydiklerini gösteren rivayetler vardır. Bîşr el-Hâfî (ö. 227/841), *hırka* giyen bir topluluğu giydiklerinin mânevî değerini bilmeleri ve hakkını vermeleri konusunda uyarıyordu. Hâtîm el-Esam da (ö. 237/851) *hırka* giyerdi. Bununla beraber ilk defa *hırka* giyen ve bunu müridlerine giydiren sûfinin Ebû Bekir eş-Şîbî (ö. 334/945) olduğu kabul edilir. Daha sonra İbn Hâfî’in *hırka* giymeyi âdet edindiği bilinmektedir. *Hırka* III. (IX.) yüzyıldan itibaren sûfî çevrelerde hızla yayılmış, etrafında birtakım inanç, gelenek ve merasimler oluşmaya başlamıştır. Serrâc ve Ebû Tâlib el-Mekkî gibi ilk sûfî müellifler eski ve yamalı elbise giymenin önemine kısaca işaret etmişlerdir. Kuşeyrî, müridlerin göz önünde tutmaları gereken kurallardan bahsederken *hırka* konusuna da temas etmiş (*Risâle*, s. 533, 534), daha sonra Hücverî aynı hususu *Keşfü’l-maḥcûb*’da geniş bir şekilde ele almış (s. 125-138), ayrıca bu konuda *Esrârü’l-hıraq* ve *’l-mülevvenât* adlı bir eser kaleme almıştır (a.g.e., s. 137). Hücverî’den sonra *hırka* konusunu en geniş olarak işleyen müellif Sühreverdî olmuştur (‘*Avârif*, s. 122-133).

Tasavvuf kaynaklarında Hz. Peygamber’in Ehl-i beyt’ini abâsı altına alması, şair Kâ’b b. Züheyr’e *hırkasını* vermesi,

Kur’an’da Yûsuf sûresinde Hz. Yûsuf’un gömleğinden bahsedilmesi, *hırka* giymenin tasavvuf âdâbı içinde yer almasına delil olarak zikredilir. Resûl-i Ekrem’in, *hırkasının* Veysel Karanî’ye verilmesini vasiyet ettiği yaygın bir inanıştır.

Hırka genellikle “irade *hırkası*” ve “teberrük *hırkası*” olmak üzere ikiye ayrılır. İrade *hırkası* mürid olanlara giydirilen *hırka*dır. Müridin şeyhin elinden *hırka* giymesi, şeyhin kendisini dilediği gibi eğitime ve yetiştirme hakkına sahip olduğu, bu eğitimden beklenen faydanın elde edilmesi için müridin kayıtsız şartsız şeyhine bağlı kalmaya söz verdiği, yüklediği görevleri yerine getirmeyi kabul ve ona biat ettiği anlamına gelir. Şeyhin müride *hırka* giydirmesi (ilbâs-ı *hırka*) sırasında genellikle tekkede bir tören yapılması âdettir. Fakat uzak yerlerde bulunan müridlere *hırka* şeyhin halifeleri tarafından da giydirilebilir.

Tasavvufa ilgi duyan ancak henüz bir tarikata intisap etmemiş kimselere giydirilen *hırkaya* “teberrük *hırkası*” denir. “Muhib kisvesi, muhib *hırkası*” gibi adlar da verilen bu *hırkayı* giyenlerin sûfilerden feyiz alacağı, onların edebini takınaacağı, sonuçta da müridlik *hırkasını* giyecek bir seviyeye yükseleceği beklenir (Sühreverdî, s. 114). Müridlik *hırkasını* giyenler için ileri sürülen şartlar teberrük *hırkası* giyenlerden istenmez; bunlara sadece şeriatin hükümlerine bağlı kalmaları ve sûfiler zümresine muhalefet etmemeleri tavsiye edilir. Teberrük *hırkasını* birden fazla şeyhten giymek de mümkündür, irade *hırkası* ise genellikle bir şeyhten giyilir. Ancak sülûkünü tamamlamadan mürşidi vefat eden bir derviş irade *hırkasını* intisap edeceği yeni şeyhten de giyer. Bazan sülûkünü tamamlayıp icâzet alan şeyhler, daha yüksek mertebedeki bir şeyhten feyiz almak maksadıyla da *hırka* giyebilirler. Bu *hırkaya* da teberrük *hırkası* denir.

Tûsî, *Cevâhirü’l-esrâr* adlı eserinde bu iki *hırkanın* yanı sıra “tövbe *hırkası*, velâyet *hırkası*, tasarruf *hırkası*” adlı üç *hırkadan* daha bahseder. Tövbe *hırkası*, tarikata girmeye niyetlenen tâliplerin giydikleri bir *hırka* olup bunu giyenlerin dünyadan yüz çevirip âhirete yöneldikleri, geçmişlerinden pişmanlık duydukları ve daha iyi bir gelecek için hazırlık yaptıkları anlamına gelir. Velâyet *hırkası* seyrü sülûkünü tamamlayan dervişlere giydirilen *hırka* olup buna “irşad *hırkası*, hilâfet *hırkası*, icâzet *hırkası*” gibi isimler de verilir. Bu *hırkayı* giyen mürid, mürşidi hayatta

iken de vefat ettikten sonra da başkalarından irşad ve terbiye etmeye yetkilidir. Tasarruf *hırkası* ise şeyhin tövbe *hırkasından* sonra ve irade *hırkasından* önce tâlip için uygun gördüğü bir *hırka*dır.

Mürşid, velâyet *hırkasını* giydirdiği müride irşada ehil olduğunu belirten, “icâzetnâme” veya “hilâfetnâme” denilen yazılı bir belge verir. Bu belgede şeyh kimden *hırka* giydiğini ifade ederek tarikatın silsilesinin Hz. Peygamber’den itibaren hangi yolla kendisine intikal ettiğini belirtir, aradaki mürşidlerin isimlerini birer birer sayar. Daha sonra *hırka* giydirdiği müridinin adını kaydederek onun irşada ehil olduğunu söyler ve bazı takdire değer vasıflarını dile getirir.

Sûfiler ve tarikat ehli, özellikle semâ ve zikir meclislerinde “semâ *hırkası*” denilen özel kıyafet giyerler. Semâ meclisinde vecde gelen bir derviş bazan üzerindeki *hırkayı* çıkarıp atar, hatta bazan parçalayıp fırlatır. Bu davranışa “tarh-ı *hırka*, remy-i *hırka*, temzik-i *hırka*” gibi isimler verilir. Vecd esnasında çıkarılıp parçalanan ve atılan *hırkanın* bir tür kutsiyeti olduğuna inanıldığı için bunun kime verileceği konusunda birtakım kurallar konulmuştur (Kuşeyrî, s. 533-534).

Hırkaya şekillerine göre “abâ, kisâ, fûta, hulle, bürde ferecî, bürde tennûre, delk haydariyye” gibi isimler verilmiştir. *Hırkanın* genellikle mavi olması tercih edilir ve bu rengin çok kullanılması sebebiyle sûfî ve dervişlere “ezrakpûş” denildiği gibi tasavvuf için de “ezrakpûşî” tabiri kullanılmıştır. Çok gezen ve ömürleri izbe yerlerde geçen dervişlerin mavi rengi tercih etmelerinin sebebi bu rengin kırı belli etmemesidir. Seyyid Burhâneddin Muhakkık’a, “*Hırkanı ver yıkayalım*” denilince, “Yine kirlenir” demiş, “Yine yıkarız” diyenlere de, “Biz bu dünyaya çamaşır yıkamak için gelmedik” karşılığını vermiştir. Mavinin tercih edilmesinin diğer bir sebebi de siyah gibi yas rengi olmasıdır. İzzeddin el-Kâşî mavinin ışıqla karanlık, sevinçle keder karışımı bir renk olduğunu, ışıqla karanlığın birleştiği rengin de mavi olduğunu söylemiştir. Kâşî’nin *Fütüvvetnâme*’sinde, “Mavi semanın rengidir ve yükselişi simgeler” demesi de önemlidir. Mavi denizin rengi olarak da enginliği ve sonsuzluğu ifade eder.

Dervişler ve tarikat ehli arasında yeşil *hırka* giymek de yaygındır. Hâtîm el-Esam ölümün çeşitlerinden söz ederken yamalı elbise giymeyi “yeşil ölüm” diye niteler (Sülemî, s. 93). Peygamberlerin ekseriya bu rengi tercih etmeleri ve özellikle Hı-

zır (hadır) adının yeşil anlamına gelmesi, gayb âlemindeki ruhanîlerin ve meleklerin yeşil giydiklerine inanılması bazı sûflerin yeşil cübbe giymelerine, hatta türbelerdeki sandukanın koyu yeşil renkte bir örtü ile örtülmesine sebep olmuştur. Cüneyd-i Bağdâdî, İbn Haffî gibi bazı sûfiler ise beyaz hırka giymeyi tercih etmişlerdir. Çünkü Hızır'ı görenler, onu çok defa beyaz bir elbise içinde gördüklerini söylemişlerdir. Ayrıca kefenin beyaz oluşu da bu rengin benimsenmesini gerektirmiştir.

Seyfeddin el-Bâharzî, dervîşe en çok yaraşan rengin siyah olduğunu söyler ve bütün renklerin siyahta yok olduğunu belirtir. Siyah giyenlerin gecenin karanlığında kendilerini gizlemeleri, siyah olan göz bebeği gibi herkesi görüp kendi varlıklarını görmemeleri lâzım geldiğinden bu renge önem verilmesi gerektiğini ifade edenler de vardır. İbn Haffî'e göre nefsinî çile kılıcıyla öldüren sûfînin siyah giymesi gerekir. Fakat siyahır hırka giymeyi mekruh sayan ve bunu Mecûsî âdeti olarak görenler de vardır. Kırmızı ve kızıl renkte elbise giyen bazı şeyhlere rastlanır. Ebû Saîd-i

Bir tarikat hırkası çizimi (Yahyâ Âgâh, *Fütüvvetnâme-i Esrâr-ı Tâc*, Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez, nr. 101, s. 130)

Ebû'l-Hayr bunlardan biriydi (Muhammed b. Münevvir b. Ebû Saîd, s. 201). Kalenderîler arasında da kızıl giyenlere tesadüf edilmektedir. Tasavvuf ve tarikat ehli toprak rengi (hâki), bal rengi, boz ve alaca renkte hırkalar da kullanmışlardır.

Hırka kelimesindeki “hâ” haşyete, “râ” rızâya, “kâf” kahr-ı nefse, “he” de hidayete delâlet eder. Hırkanın bel kısmı sabra, yenleri havf ve recâya, iki yanı kabz ve basta, kernerî nefse muhalefet edip hâkim olmaya, yakası yakine, pervazı ihlâsa işarettir (Hücvârî, s. 137; Ali M. Seccâdî, s. 208). Hırkaya yüklenen bu gibi anlamların en önemlisi onun dostluğun, barışın ve canlılara zarar vermemenin simgesi olmasıdır. Mutasavvıfların hırka konusunda söyledikleri dikkate alınınca tasavvufun anlam ve içeriğinin bütünüyle hırkaya yüklendiği görülür.

Tasavvuf büyükleri hırka giymenin bazı kuralları ve âdâbı bulunduğunu, bunlara riayet edenlere kıyamet günü şeyhlerin şefaâtçı olacağını, uymayanlara da düşman gibi davranacağını ifade etmişlerdir. Bundan dolayıdır ki bazı sûfiler, nefislerinin istediği bir işi yapmaya mecbur kaldıklarında bir takvâ nişânesi olan hırkayı üstlerinden çıkarırlar. Bir kadına âşık olan Rûzbihân-ı Bakî'nin, bu halin içinde iken hırka giymenin kurallarına aykırı hareket etmemek için hırkasını çıkardığı rivayet edilir.

Tarikatlar döneminde hırka giymeye büyük önem verilmiştir. Kıyafeti fazla önemsemeyen Nakşibendiyye’de bile hırka feyiz almanın yollarından biri olarak kabul edilir. Fütüvvet ehli hırka yerine daha çok şalvar kelimesini kullanırlar. Hırka giymeye karşı olan melâmet ehli içinde bile nefsi hor görmenin ve kınanmanın bir ifadesi olarak zaman zaman eski ve yamalı hırka giyenler olmuştur.

Hırka ve mürakka' İbnü'l-Cevzî ve İbn Teymiyye gibi Selefi âlimler tarafından şiddetle tenkit edilmiş, bunun dinde yeri olmayan bir bid'at olduğu belirtilmiştir. İbn Haldûn hırka giymenin tasavvufa Şîlik'ten geçtiğini ileri sürmüştür (*Mukaddime*, II, 809). Hırka giyme âdetinin Hint dinlerinden veya hristiyan ruhbanlığından ve keşişliğinden geçtiğini söyleyenler de vardır.

Gösteriş, şöhet ve istismar için hırka giyenlerin hırkanın anlam ve amacını bir-mediklerini, tasavvufu kuru bir şekil ve merasim haline getirdiklerini söyleyen gerçek süfüler bunları ağır bir dille eleştir-mişlerdir. Bugün geniş ölçüde bir hâtırâ haline gelen hırka Türk kültüründe bir-

çok atasözü, deyim, fıkra ve menkıbeye konu olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâşânî, *İşlâhâtü's-sûfiyye*, "hırka" md.; Te-hânevî, *Keşşâf*, I, 487; *Kâmus Tercümesi*, III, 265-266, 828; Ebû Mansûr el-Abbâdî, *Sûfinâme* (nşr. Gulâm Hüseyin Yûsufî), Tahrân 1347 hş., s. 243; Süleimî, *Tabakât*, s. 93; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 125-138; Kuşeyrî, *Risâle* (Uludağ), s. 533-534; Keykavûs b. İskender, *Kâbûsnâme*, Tahrân 1352, s. 256; Gazzâlî, *İhyâ'ü'n-necât* (nşr. Ali Fâzîl), Tahrân 1347 hş., s. 296; Muhammed b. Münever b. Ebû Saîd, *Esrârü't-tevhîd fî Makâmâtî's-Seyyîh Ebi Sa'îd* (nşr. Zebîhullah Safâ), Tahrân 1332 hş., s. 201; Ebû'n-Necîb es-Sühreverdî, *Âdâbü'l-mürîdîn*, Kudûs 1978, s. 49, 112; Sühreverdî, *Avârif* (Yılmaz – Gündüz), s. 112-133; İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü'l-ibtis*, s. 189-190; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, I, 208; IV, 524; İbn Teymiyye, *Mecmû'ü fetâvâ*, XI, 83, 84, 88, 91, 103, 510; Ebû'l-Mefâhir Yahyâ el-Bâharzî, *Evrâdû'l-aḥbâb ve fuşûşü'l-âdâb* (nşr. İrec Efşâr), Tahrân 1325 hş., s. 23, 42, 212; İbn Hal-dûn, *Muḥaddime* (nşr. Ali Abdülvâhid Vâfî), Kahire 1378/1957, II, 809; Tûsî, *Cevâhîrü'l-esrâr*, Tahrân 1352, s. 282; Hüseyin Vâiz-i Kâşîfî, *Fütûvvetnâme-i Sultânî*, Tahrân 1350 hş., s. 150-151; Zerrûk, *Kavâ'idü't-taṣavvuf* (nşr. M. Zehra en-Neccâr), Kahire 1388/1968, s. 96; Gümüşhânevî, *Câmi'ü'l-uşul*, Kahire 1328, s. 65; R. Dozy, *Dictionnaire détaillé des noms des vêtements chez les arabes*, Amsterdam 1845, s. 153-155; Hüseyin Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, İstanbul 1341, s. 47-57; Şeybî, *eş-Şıla*, I, 455; Kâsim Ganî, *Târîḫ-i Taṣavvuf der İslâm*, Tahrân 1340, s. 166, 401; Abdülhüseyin Zerrînkûb, *Dûnbâle-i Cüs-tûc der Taṣavvuf-i İrân*, Tahrân 1366 hş., s. 14, 27; a.mlf., *Erzîş-i Mirâs-i Şûfiyye*, Tahrân 1369, s. 244; Ali M. Seccâdî, *Câme-i Zühud, Hırka ve Hırka-Pûşî*, Tahrân 1369; Schimmel, *Tasavvufun Boyutları*, s. 96, 99, 206, 244; Dihhudâ, *Luḡatnâme*, XII, 450-451; XXV, 202; Kasım Kufralı, "Hırka", *İA*, V/1, s. 449-450; J. L. Michon, ("*Khirka*", *Et*² (Ing.), V, 17-18.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

HIRKA-i SAÂDET

(خرقة سعادت)

Hz. Peygamber'in

Topkapı Sarayı'nda

Mukaddes Emanetler Dairesi'nde korunan hirkası.

Resûl-i Ekrem'in ashabından Kâ'b b. Zühre'ye hediye ettiği hırka olup bugün Topkapı Sarayı'nda sergilenmektedir. Yaygın olarak "hırka-i saâdet" adıyla anılan bu hırkadan (bürd, bürede) başka Hz. Peygamber'in Veysel Karanî'ye verilmesini vasiyet ettiği söylenen bir hırka daha vardır. İstanbul-Fatih'te bulunduğu camiye de adını veren bu hırkaya ise "hırka-i şerîf" denilmektedir. Ancak tarihî kaynaklarda her iki ismin birbirinin yerine kullanıldığı da görülmektedir.